

Eugen SIMION

**Tot despre modelul grec în cultura
română: parabole mitologice,
comedii de moravuri.
Belphegor în lumea balcanică (II)**

Abstract

The author discusses the Neo-Greek model in Romanian culture, pointing out the themes that might have influenced our writers, such as I. L. Caragiale. The employed themes circulated widely from the Orient to Western Europe. It is interesting to reveal that the main genres which succeeded in our space were mythological parables and the comedy of mores. The favourite hero of these stories is the devil, who is deceived and horrified by the human character. Another series of character is represented by the pushers, who want to buy titles and functions at any cost.

Keywords: Neo-Greek model, Romanian culture, influence, C. Făca, anti-Phanariot rules, comedy of mores.

Comedia Alexandru-Vodă cel fără sinidis, din 1785, cu o puternică notă antifanariotă este opera lui Georgache Șuțu, cunoscut sub numele de Dragomanache, autor de versuri, traducător din Guarini (*Pastor fidi*)¹. Gândirea dramatică este elementară și personajele piesei, de un maniheism brutal, nu au veridicitate. Toate sunt fățarnice, complotează, linguesc, femeile bagă intrigă și trădează fără remușcări, iar când este cazul (și cazul este mereu) sunt crude și răzbunătoare. La fel bărbații. Alexandru, care și-a cumpărat de curând tronul de voievod al Bogdaniei (Moldova), este bolnav de putere și arghirofil. Ca să ajungă la tron, a omorât o nevastă și se pregătește, acum, să scape de a doua – Zafira. Are o fiitoare, Tarsi, acaparatoare de bunuri, duplicitară și care se ține cu păzitorul ei, omul de încredere al domnitorului. Alexandru-Vodă este un Trahanache în care se agită un duh rău și mediocru, copiat stângaci din teatrul lui Shakespeare și fixat în lumea fanariotă. El nu crede în Dumnezeu și nu cunoaște decât un instrument de a-și netezi calea spre domnie: otrava. Dumne-

zeul lui este plăcerea și morala lui nu cunoaște nicio constrângere. A fost în Rusia și acolo s-a lecuit, spune el, de superstiții. Se pregătește acum (la Avazchioi) să plece spre Moldova, cu convingerea că „cine nu știe machiavrlăcuri, nu știe să trăiască”: „Dumnezeu, Rai și Iad sunt cuvinte găsite de oamenii politici ca să oprească pornirea firească, de nestăvilit, a supușilor lor. Dacă n-ar fi fost frica de aceste cuvinte închipuite, ar fi peste tot neorânduială și zburcium. Țsta este un frâu care îl împiedică pe om să facă ce firea le iartă oricui, dar totul merge mai departe și națiile se leagă între ele, ca obiecte cu așa de minunată ordine. Scoposul nu e altul decât păstrarea a toate cele. Cu tot frâul ăsta, lumea e plină de netrebnici, dacă n-ar fi deloc ce s-ar petrece? Și pe urmă, în vreme ce dreptatea este una din înlesnirile ce dau firea dumnezeirii, nouă ne sunt date vorbe false că adică de ce răii să aibă toate ușurințele, iar cei buni să se chinuie și să se întristeze? Lipon, sau nu este Dumnezeu sau, dacă este, trebuie să i se închine numai cei răi. Eu m-am pomenit bun, așa că nici

¹ Vezi Lia Brad Chisacof, *ed. cit.*

Dumnezeu nu am, și nici nu vreau să am. Ajunge că sunt om cinstit. Restul sunt povești făcute de babe. Dumnezeuul meu e plăcerea. Pe lumea asta cei ce se dedau la plăceri sunt în câștig. Când avem vreme, să n-o pierdem, vremea pierdută nu mai vine înapoi, și pe ce trece ni se apropie coneușul și ne ajunge din urmă moartea și atunci negreșit nu facem nimic, din care nimic am

și venit. În astă atmosferă nu te poți bucura de viață după pofa inimii. Eu să-mi fac datoria, să scot și ție bănișori și pe urmă nu mai stau nici un ceas. Europa și iar Europa. Acolo știe lumea să se bucure de viață."

În jurul acestui Machbet din suburbiile Stambulului se află o familie cu moravuri crude, dornică de înavuțire: Domnița Roxandra, sora domnitorului, intrigantă, inteli-

gentă, Domnița Sultana – altă soră, Spăterul Misoglu – soțul Roxandrei, Dragomanul Manolache-capuchehaie etc. Surori, cumnați, ibovnici, domnițe, țiitoare, capuchehaie, spătari, toți completează și așteaptă ceva, plângându-se, în același timp, de moravurile fanariote. Roxandra, soața spătarului Misoglu, iubește pe grămăticul Hristodul Vlahuți, Zafira urăște de moarte pe Tarsi și crede că Roxandra este codoașă, iar cumnatul pezevenghi... Dragomanul Manolache este un Pristanda nițel mai instruit („acolo unde mănânc o pâine am datoria să muncesc cu credință și să nu ascund nimic”). Părerea lui despre femeia ce se amestecă în politică este catastrofală: „Și sora, femeie fără duh pentru politichie și fără însușiri; aici nu de femei avem nevoie”... Roxandra vorbește ca personajele lui Caragiale („Tățico, să mă-n gropi”) și-i plac cârnații și pastrama. Hatmanul Misoglu se plânge de fanarioți („nu fac decât să batjocorească) și de francmasoni („cine-și face de lucru cu un boier fragon și fără Dumnezeu pățește totul pe dos”), iar altul de „pidosnicii” care se fac fete...

*

Generalul Ghica (intitulată astfel de editori) este o comedie (datată 1818-1819) localizată la București și aparține, după opinia lui Andrei Pippidi, lui Costache Faca, autorul *Franțuzitelor*. Personajele sunt luate din lumea boierimii valahe. Cele trei fete ale generalului Ghica – Marița, Sultana și Cleopatra – se duc la teatru, fac cumpărături pe Lipscani ca să se „elegănțescă” și sunt, bineînțeles, îndrăgostite, iar când sunt surprinse de părintele auster, își ascund iubii în cabinet până trece primejdia: „Intră, phi mu, în cabinet și când tușesc poți să ieși” – zice conspirativ una dintre ele, Cleopatra. Marița, a doua soră, are și ea o morală adaptată vremurilor: „Ai dreptate, soro, dacă nu lingusești în stânga și în dreapta, mori de foame”. Cleopatra iubește pe Herescu care este însurat cu Elenco, ceea ce nu constituie o frână morală pentru tânăra emancipată, dornică de amor. Herescu îi trimite, ca Rică Venturiano,

scrisorele simțitoare și Cleopatra leșină ca Zița de plăcere când le citește: „Îți sărut, ochișorii, phi mu, scrie-mi repede, dacă se poate, tremur, sărmanul de mine și-ți duc grija, știu că ești simțitoare. Dacă pot vin diseară să te iau cu caleșca și iar sufletele o să ni se risipească”.

Sultana – a treia soră – e îndrăgostită mortal de Alecu Filipescu și suspină și lăcrămează în fața unui souvenir scos din besahtea: „Ah, Sultana, ești pierdută”. Cleopatra este dorită și de Iancu Văcărescu care, ascuns într-un tufiș, suportă indecențele câinelui Soltan. Același Soltan udă castraveții din grădina generalului Ghica. Când îi mănâncă, generalul îi găsește gustosi și-i laudă... Scene ușoare, comic grosier, răspândit în acest teatru de început. Îl vom regăsi, puțin mai stilizat, și în piesele lui Alecsandri. Eroii înamorați se ascund, s-a observat, în cabinet sau sub scară, își risipesc moșiile și umblă după slujbe, în fine, femeile bagă intrigă, babaca plătește, iar posturile publice (în speță isprăvnicia) se câștigă prin pile. Este prefigurată, aici, lumea lui Caragiale și, în parte, tipologia lui. Junele Herescu, un Rică Venturiano afanisit, cunoaște deja stilul romanțios. „Ah, sufletul meu – zice el văzând-o pe Cleopatra. De când te iubesc mă chinui. Când m-ascund pe scară când pe poduri și pe te miri unde. Cu toate astea, mi se pare mai mică nefericirea pe care dragostea asta mi-a dat-o pe lângă fericirea pe care mi-a scos-o în cale norocul. De aceea mai bine orice nefericire decât cea mai mică fericire, de aceea m-am hotărât să petrec noaptea aici, și nu mă plâng, știu că iubita e aproape.” Lipsește aici doar geniul lui Caragiale.

*

Se bănuie că *Firea Valahiei*, datată tot la începutul secolului al XIX-lea, ar fi opera aceluiași autor, Faca. Oricum, tipologia (cât este și de o slabă expresivitate) și substanța din interiorul comediei de moravuri sunt asemănătoare. Eroii se cheamă aici Dovlescescu, Ciupercescu, Coteșescu – nume ce anunță onomastica din teatrul lui Alecsandri. Umblă și ei după isprăvnicii rentabile

pentru a-și spori avutul și pentru a-și face nume bun într-o lume în schimbare. Țelul lui Ciupercescu, Coteșescu etc. este să intre în rândurile boierimii, de aceea împrumută bani de la cămătari, amănetază inelele și cerceii nevestelor, vânează, cum am zis, posturi de la stat și, când apare o anafură domnească privitoare la construcția de drumuri în Valahia, ei se precipită să câștige, cum s-ar putea spune în limbaj actual, licitația de a administra lucrarea. Sună familiar această dorință. Femeile vor să țină pasul cu moda, nu vor să fie mai prejos de beizadele.... Ușica (nume frumos!), soața lui Ciupercescu, este ambițioasă și mândră („știe să-și poarte firea în toate”) și, sincronizată cu gustul timpului, nu mai poartă giuvaericele, ci lucruri care să se vadă, cum ar fi o scurteică îmblănită cu samur. Ciupercescu, soțul supus, rezumă noua morală a lumii valahe: „Ce să faci? Nu poți să le lași mai prejos de alții. Din nimeni, s-au făcut boieri. Trăim din mândrie pe lumea asta și dacă Filip și-a făcut case ca astea, pe mine nu mă lasă mândria să-mi fac biniș ca el beizadelei și neveste-mi șal ca al postelnicesei celei mari”.

Din această comedioasă, modestă estetic, se reține schița unui personaj, mai sus numita Ușica, tipul femeii cu firea înaltă, obsedată să nu rămână în urma lumii bune, cel puțin în ceea ce privește vestimentația. Un personaj pe care îl vom reîntâlni în comedia românească.

*

Noua comedie a Valahiei, compusă se presupune de un medic bucureștean supărat pe colegii săi, ne duce din nou în împărăția lui Hades, acolo unde sufletele pacienților răposați se plâng de șarlatania *iatrofilosofilor* (doctorii filosofi sau filosofi-doctori!), *magiciștilor* și *magicienilor* din Valahia... Sunt chemați la judecată doctorii în cauză și, ca experți, miticii Asclepios și Hippocrate, maestrul profesiunii... O ședință de judecată, care va să zică, în infern, mai întâi sub președinția lui Hades, apoi a lui Zeus, pentru a deconspira impostura medicală. Un medic megnetician bucureștean recomandă unui pacient o cură de varză murată timp de o

lună de zile și limonadă din oțet amar. Efectul este sigur: pacientul dă ortul popii. Ian Marcos, consulul prusac în capitala Valahiei, răcește la un bal și doctorii bucureșteni îl tratează cu purgative și afumătură de soc, apoi cu o sută de dramuri de ulei la fiecare oră. Consulul moare cu zile și, ajuns la Hades, se plânge de incompetența terapeuților săi. Atanase, în vârstă de 21 de ani, răcește la un bal dat de coana Catina Balș și, îngrijorat, se adresează reputatului doctor Hristaris și altor vestiți iatrofilosofi care-i prescriu purgative și luare de sânge. Știința lor l-a dus pe tânăr în lumea de dincolo. La fel pățește Zoița, fiica Banului Ghița și nevasta boierului Filipescu. Răcind în biserică, i se recomandă de același Hristaris și de alte celebrități medicale purgative și, după ce urmează sfaturile lor, coana Zoița ajunge o umbră în locul de unde nimeni nu se mai întoarce... Imparțial, Zeus vrea să asculte și opinia doctorilor curanți de la Colentina și, aduși de Hermes la înfricoșătoare judecată, aceștia încearcă să se apere cu „un sofism metodic”, fără să convingă. Lămurit, Zeus decide să li se ia diplomele și să fie mutați la țară până repetă studiile la Academia de medicină.

O *jucărea* în stil mitologizant, o operă satirică, desigur cu cheie, dar cum cheia s-a pierdut (nu știm cine se ascunde sub numele acestor iatrofilosofi șarlatani și încotro se îndreaptă săgețile satirei), o citim azi ca un document de epocă. Într-o notă introductivă (*Iubitori de citit!*), autorul necunoscut (presupus, repet, a fi el însuși medic) justifică faptul că n-a folosit „întorsături ritoricești” ca să-și înfrumusețeze scrierea pentru că, zice el, nu l-a preocupat efectul artistic, ci adevărul... Iar celor care, citind-o, se vor supăra, le recomandă umoristic să bea oțet... Umorel este modest, dar piesa, în sine, raportată la datele epocii, are oarecare haz. Lia Brad Chisocof dovedește că două dintre personajele evocate în această *Nouă comedie a Valahiei* (a mai existat alta pe care n-o știm?), și anume Conrad Reiter, cu studii la Leipzig, și Mihail Hristaris, au existat în realitate. Cel din urmă, ironizat pentru neștiința lui doftoricească, tra-

dusesese în grecește *Brutus* de Voltaire și tipărise, în 1831, un *Catehism al principalelor îndatoriri sociale*. Același Hristaris ar fi fost în fruntea tribunalului care l-a judecat pe Tudor Vladimirescu². Întrebarea este cum un om erudit ajunge un personaj ridicol (specialist în purgative!) într-o comedioară...

*

Cornelia Papacostea Danielogolu a descoperit că *Tragedia Menandru, regele Siciliei* este o dramatizare după romanul *Argenis*, scris în latină și publicat la Roma, în 1622, de John Barclay, autor franco-scoțian. Lia Brad Chisacof presupune că acela care a făcut adaptarea este Rigas Fereos, citat de mai multe ori până acum. Tot el dramatizase o traducere din proza lui Restif de la Bretonne, *Scoala amanților delicați*... Adaptarea este, în fapt, o prelucrare cu multe elemente originale, încât specialiștii consideră că ea poate fi revendicată de literatura neogreacă. Piesa are scenariul unei tragedii din epoca helenistică. Un rege bun, urgisit de soartă și atacat de dușmani pentru a-i lua tronul și fiica (Argentina), un prinț moștenitor al Galiei (Polyarh) izgonit din țara lui, viteaz și onest, travestit în femeie sub numele Theageni, doi tineri războinici (Ariovazan și Arhovrot) – unul duce de Savoia, altul prinț moștenitor al Numidiei – o servitoare duplicitară (Xantippa), în fine, o regină numidiană (Kleniki) mama lui Arhovrot și vechea, credincioasa iubită a regelui Menandru, regele Siciliei... Ca să-și salveze regatul amenințat de Lycogen, Menandru promite pe frumoasa lui fiică, Argentina, celui care va apăra Sicilia și pe regele ei... Arhovrot și Ariovazan și-o dispută, dar nu sunt singurii pețitori. Moștenitorul zis al Galiei o vrea și el și, travestit și cu o biografie imaginară, câștigă mai întâi prietenia, apoi, după ce măștile cad, iubirea Argentinei. Numai că iubirea ei trebuie să aleagă între datorie (față de rege și față de Sicilia) și pasiune. Lucrurile se simplifică atunci când se dovedește că ducele de Savoia (Ariovazan), este un trădător și un mișel, iar vitea-

zul, fidelul Arhovrot, fiul reginei Numidiei, este fiul lui Menandru, rod al unei iubiri din tinerețe. Lovitură de teatru. Argentina revine, atunci, lui Polyarh (Theageni) care se dovedește a fi fiul reginei Kleoniki, fratele vitreg, deci, al lui Ariovazan... Complicații, soluții neașteptate, identități secrete, firi nobile și firi joase, înșelătoare.

Tragedia iese din ciocnirea dintre firile nobile urgisite de destin. Menandru se plânge, ca un personaj din Shakespeare, de nenorocul de a fi rege: „Ce fără de noroc mai suntem și noi regii. N-avem nici barem o singură clipită să ne bucurăm de libertatea vieții și de fericirea domniei ce purtăm. Mă-nconjură atâtea rele, de peste tot sunt izgonit, chiar biruit și tulburat. Slugile-mi sunt dușmani de moarte, prietenii interesați, oastea parte-a pierit și parte s-a dus la vrăjmași. Golaș de toate am rămas, n-am decât viața, și chiar de asta nu sunt sigur până la noapte!” Arihovrot, africanul, este mândru și nu vrea să fie mai prejos în prietenie decât europenii. Când din gelozie vrea să-l ucidă pe Polyarh, neștiind că-i frate, înțeleapta Kleoniki îi ține o lecție de morală scoasă din tragicii greci, apărând onoarea și dreptul la iubire.

Rămase în manuscris, două secole și mai bine, aceste scrieri grecești n-au înrăurit cultura română și, în consecință, nu pot fi revendicate de istoriografia noastră. Ele merită, totuși, a fi cunoscute și comentate din motivele pe care le-am semnalat mai înainte. Le reformulez: 1) sunt scrise în spațiul românesc și se referă, într-o oarecare măsură, la realitatea lumii moldo-valah-bizantine și 2) indică gustul (îndeosebi pentru comedia de moravuri) a acestor intelectuali din diaspora grecească intrați, unii dintre ei, în familiile românești. Sursele acestor scrieri de o valoare artistică discutabilă sunt, s-a putut observa, *parodia mitologică*, *moravurile unei lumi valahe amestecate* și *fanariotismul* pe care Rigas Fereos și ceilalți autori (mulți anonimi) îl detestă și-l fixează în culori tari în aceste imperfecte tablouri de epocă.

² Op. cit., p. XXVIII.